

דינא דמלכותא דינא

ראשי הפרקים

- א. דינא דמלכותא דינא, סוגיות מרכזיות
- ב. בגדרי דינא דמלכותא דינא
 1. האם דין זה הוא דווקא במלכי אוה"ע או גם במלכי ישראל?
 2. באלו חוקים מחוקי המלוכה אומרים דין זה?
 3. דבר שאין בו הנאה למלך
 4. תקנה לכל בני המדינה
 5. קרקעות ומטלטלין
 6. ד"ד דינא במשפטי הערכאות
 7. להתיר האיסור
- ג. טעמי דינא דמלכותא דינא
- ד. תשובות מאחרוני זמנינו
- ה. סיכום

א. דינא דמלכותא דינא, סוגיות מרכזיות:

בנדרים כז, ב – כח, א אומרת המשנה נודרים להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה. ומפרש הר"ן שנודרים להפטר מן המכס שפירות אלו הם תרומה, למרות שאינם תרומה (כלומר, יאמר "נדר זה עלי אם אינם תרומה", כדי שהמוכס לא יקח פירות אלו, והנדר לא חל).

שואלת הגמרא: והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא! (וא"כ איך מתירין לו לידור כדי להפטר מן המכס, והרי הוא חייב במכס!) עונה הגמרא: א"ר חנינא בר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה. (ר"ן: א"כ זה חמסנותא, וחמסנותא אינה דין). דבי רבי ינאי אמרי במוכס העומד מאליו. (ר"ן שלא במצוות המלך).

כעין סוגיא זו מצאנו בב"ק קיג,א :

משנה: אין פורטין לא מתיבת המוכסין וכו'. מפרש רש"י: לפי שהן של גזל. וגם שם שואלת הגמרא והאמר שמואל ד"ד דינא! ועונה את שני התירוצים הנ"ל.

גמרא נוספת (בענייני דד"ד הקשורים לדיני ממונות) היא בגיטין י,ב :

משנה: כל השטרות העולים בערכאות של עו"כ אעפ"י שחותמיהן עו"כ כשרים חוץ מגטי נשים ושחרורי עבדים וכו'. אומרת הגמרא קא פסיק ותני ל"ש מכר ל"ש מתנה, מלא מכר מאז שניתן המעות קנה (שהרי קרקעות נקנות בכסף) ושטרא ראייה בעלמא הוא, ואילולא שנתנו להם כסף לא היו כותבים שטר (משום שהם דיינים קבועים לא היו מרעי נפשיהו). אלא מתנה במאי קני בהאי שטרא, האי שטרא חספא בעלמא הוא! אמר שמואל דינא דמלכותא דינא. ואב"א תני חוץ מכגטי נשים. (ולפי תירוץ ראשון ד"ד דינא בשטר מתנה, ולפי התירוץ השני לא אומרי ד"ד דינא בשטר מתנת וכדו').

בנידון הגמרא בגיטין יש מחלוקת בראשונים¹:

הרי"פ בתשובה פוסק שליטנא בתרא חולקת על לשנא קמא, והלכה כלשנא בתרא שבכל דבר שאין בו תועלת למלך לא אוי ד"ד דינא. לכן שטרי מתנה פסולים בכל עניין. וה"ה (פכ"ז מהל' מלוה ה"א) או שכ"ד רוב הגאונים והרמב"ם. (אלא שתמה נתיבות המשפט שהרי הרמב"ם בפא' מהל' זכי' הט"ו כתב שכל דיני המלך בממון דנים על פיהם).

אבל הרמב"ן (בגיטין דף י ועוד) סובר ששני הלשונות לא חולקים זע"ז ולשנא בתרא אוי שהמשנה מדברת גם במקום שאין הורמונא דמלכא ותני חוץ מכגטי נשים, אבל היכא דאכא הורמונא דמלכא כל שטרי ממון כשרים וכ"כ עוד ראשונים.

השו"ע בסימן סח ס"א פסק כדעה הראשונה :

...אבל שטרי מתנות וכו' וכן שטרי הודאות וכו' ופשרות וכו' אעפ"י שיש בהם כל הדברים שמנינו הרי הם כחרס.

אך הרמ"א (שפוסק כרמב"ן, ע"י באור הגר"א יט) כותב :

¹ מהלך זה מובא בסי' נתיבות המשפט להגר"ח אלגזי. ח"ד נתיב ב.

ובכ"מ שמשפט המלך לכתוב כל הדברים בערכאות כל השטרות העשויין לפניהם כשרים אפילו שטרי מתנות מכח ד"ד דינא (ראש' פ"ק גיטין והטור) וכו'.

אלא שהביא שם בנה"מ שבוה"ז אין להכשיר אף שטרי מכר העולים בערכאות שכולם נחשדו על השוחד. לכן אפילו אם יהיה הורמונא דמלכא על כך אין בזה ד"ד דינא כיוון שידוע שכולם עצרת בוגדים אין בזה אלא חמסונותא עייש"ה.

גמרא נוספת שמרחיבה בנושא זה היא הגמרא ב"ב נה, א :

א"ר יהודה אמר שמואל נכסי עו"כ הרי הם כמדבר כל המחזיק בהם זכה בהם, מ"ט עו"כ מכי מטי זוזי לידיה (מידי הישראל הקונה). אסתלק ליה, ישראל לא קני עד דמטא שטרא לידיה, הלכך (עד שהישראל יחזיק בהם) הרי הם כמדבר וכל המחזיק בהם זכה בהם.

"אל אביי לרב יוסף ומי אמר שמואל הכי, והאמר שמואל ד"ד דינא, ומלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באגרתא (ואיך יקנה המחזיק הואיל ואין לו שטר מן העו"כ)!! וכו'.

אמר רבא הני תלת מילי אשתעי לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא משמיה דשמואל דינא דמלכותא דינא (פרשב"ם : בהגוזל בתרא (ב"ק קיג,ב) אמר תדע דקטלי דיקלי וגשרי גשורי ועברינן עלייהו, קטלו קני. דקלים מאדם פרטי בלי רשותו, ועשים מזה גשרים לעבור עליהם). ואריסותא דפרסאי עד מ' שנין (מכח דינא דמלכותא).

מפרש רשב"ם ב' פירושים :

א. שאם עכו"ם גזל שדה מישראל והחזיק בה מ' שנה ואח"כ מכרה לישראל הוי קניין גמור.

ב. למרות שבד"כ חזקת קרקעות היא בג' שנים, בארץ פרס אינה פחות ממ' שנה).

והני זהרורי דזבין ארעא לטקסא זבינייהו זביני וכו'. (פרשב"ם : עשירי העיר קונים מעבדי המלך את קרקעות העניים שלא היה להם לשלם מס, והם פורעים את המס והקרקעות נשארים בחזקתם שכן ד"ד שמי שמשלם המס מחזיק בקרקעות).

עד כאן המקורות בגמרא.

ראשית לעניין הדין לא מצינו מי שאומר שאין הלכה כשמואל, אלא כו"ע מודים להלכה שדינא דמלכותא דינא. כ"כ הריטב"א בנדריים ובגיטין, הרא"ש בגיטין, נמו"י בב"ב ועוד. וכ"כ הרמב"ם בפ"א מה"ל זכיה ומתנה הט"ו. וכ"כ התשב"ץ ח"א סימן קנח.

ב. בגדרי דין דינא דמלכותא דינא

לדין זה יש מספר גדרים שבהם הוא נוהג, עפ"י דברי הגמרות הראשונים והאחרונים, ונשתדל אי"ה להביא גדרי דין זה, באיזה מקרא נוהג דין זה לפי השיטות השונות.

1. האם דין זה נוהג רק במלכי אוה"ע או גם במלכי ישראל?

בדבר זה נחלקו הראשונים והאחרונים ונביא אי"ה מקצת הדעות:

הר"ן בנדריים (כח) כותב בשם התוס'² שדינא דמלכותא דינא נוהג דווקא במלכי אומות העולם, מפני שהארץ שלו ויכול לומר אם לא תעשו מצוותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל לא במלכי ישראל כי הארץ שייכת לכל ישראל בשותפות. וכ"ד הנמו"י³ בנדריים שאומר שכ"כ רוב המפרשים.

לעומתם הריטב"א בנדריים אומר: שדין זה נוהג גם במלכי ישראל וכמ"ש עיי שמואל הנביא, ואמרו רז"ל (בדעת רבי יוסי סנהדרין כ,ב) כל האמור בפרשת מלך: מלך מותר בו.

וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' גזילה הי"א) והטור שסט וכ"ד מהרי"ק שורש קצ"ד. וכ"פ החת"ס בתשו' (חו"מ סימן מ"ד), טעמו של החת"ס עפ"י הרשב"ם (ב"ב נ"ד) שטעם ד"ד כי מקבלים עליהם מרצונם את דין המלך ומחילה גמורה היא. לפי"ז אומר החת"ס, שאין הבדל בין מלכי ישראל למלכי אוה"ע.

ומוסיף החת"ס שמש"כ הר"ן בשם התו"ס (כנ"ל) שדווקא במלכי אוה"ע אומרים ד"ד, זה לענין הטלת מיסים וארנוניות שמטיל המלך בע"כ, ובזה יש לחלק בין מלכי ישראל למלכי אוה"ע, אבל במנהגים ונימוסים (כעין מש"כ

² פירוש מרדכי בשם ר"י בר פרץ (הביאו מהר"י ישראל בב"י ס"ס שסט).

³ הו"ס שמלכי ישראל אינן דנין אלא עפ"י התוה"ק, דקיימ"ל בסנהדרין (כ"י) כרבי יהודה ועוד שכל הכתוב בפרשת מלך המלך אסור בו. ומוסיף "נתיבות המשפט" להגר"ח אלגזי (נתיב די ח"ב) שאפילו למ"ד מותר זה דווקא באמור בפרשה.

בגמרא ב"ב נד, ב) אין הבדל בין מלכי ישראל לבין אוה"ע, ובזה יודה הר"ן שגם במלכי ישראל או ד"ד דינא.

החת"ס ניסה לומר שאין סתירה בין השיטות.

השו"ע בסימן סו פסק שד"ד אומרים בין במלכי ישראל בין במלך עכו"ם.

באיזה סוג של מלך מדובר?

אומר הטור (סימן שסט): בד"א במלך שטבעו יוצא באותן ארצות והסכימו עליו שהוא אדוניהן והם עובדים לו וכו' וכ"פ השו"ע שם בס"ב.

2. באלו חוקים מחוקי המלוכה אומרים דין זה?

הריטב"א בנדרים (שם) סובר שד"ד נוהג רק בחוקים שנוהגים במלכות אצל מלך זה וכל הקודמים לו, והם כתובים בספר דברי הימים של המלכות (אבל מה שגוזר לפי שעה שלא נהגו אבותיו זה חמסנותא). וכ"כ הריטב"א בב"ב נה, א שכן הסכימו הר"י ובעלי התוס' והרמב"ן ושבדין חדש שקובע המלך לאו דינא הוא עד שיסכימו כל אנשי מלכותו. וכן דעת הנמו"י בב"ב, וכ"כ ב"י בשם מהרר"י ישראל (בס"ס שסט).

לעומתם נראה דעה אחרת שד"ד נוהגת גם בדינים חדשים שהמלך הנהיג, כן נראה דעת הר"ן (גיטין י) שכותב שד"ד זה מה שהמלך עושה מחוקי מלכותו (לאפוקי מה שעשה שלא כדין שזה חמסנותא), הביאו הטור שם. וכ"כ דעת הרמב"ם (פ"ה מהלכות גזילה הי"ג וכ"כ דעת הרא"ש בנדרים) (וכ"כ הטור בשמו).⁴

התשב"ץ (ח"א סימן קנח) לא מכריע האם דין זה נוהג דווקא בחוקים שהיו קבועים מקדם או אפילו שנתקנו מחדש. והשו"ע (סימן שסט, ס"ח) העתיק לשון הרמב"ם.

⁴ הטור מביא דעת הרמ"ה שסובר שאפילו משהוא שהוא מטיל על כל בני המדינה אם הוא דבר חדש שהוא מוסיף על הקצבה הרגילה בכל שנה לאו דינא היא. והב"י למד שדעת הרמ"ה כמ"ש המ"מ בשם הרמב"ן וכנ"ל. ועיי"ש בהגהות והערות על הטור שרוצה לחלק בין שינוי בקצבה מחמת יוקר השעה שבזה אומרים ד"ד דינא ושכ"ד הרמ"ה, לבין שסתם מחדש תוספת למס מדעתו שבזה אין ד"ד דינא. ור"ל שלפי זה אפ"ל שהרמ"א סובר כרמב"ם (שגם יסבור חילוק זה) ונשאר בצ"ע על הבי"י ודי"מ עיי"ש.

3. דבר שאין בו הנאה למלך

הנמו"י בב"ב (דף כט, א מדפי הרי"ף) רוצה להוכיח מהגמרא שד"ד זה אפילו בדברים שאין בהם הנאה למלך, שהרי משמע בגמרא שמד"ד קונים דווקא בשטר. ולכאורה איזו הנאה יש למלך אם יקנו בשטר או באופן אחר, אע"כ מוכח שד"ד זה אפילו בדבר שאין בו הנאה למלך. וכ"ד הריטב"א בגיטין (י) שהרי רואים בגמרא ב"ב הנ"ל שמד"ד מועילה חזקה לגוי בקרקע לאחר מי שנה, ולכאורה גם בזה אין הנאה למלך. וכ"כ הרי"ן בגיטין והשטמ"ק בגמרא ב"ב (נד).

לעומתם מביא הריטב"א (בגיטין י) דעה אחרת שדווקא בדברים שיש בהם הנאה למלך אומר ד"ד, וראייתם מהגמרא ב"ב שהמלך אומר לא לקנות קרקעות אלא באגרתא, והטעם כדי שהמלך יצטרך לחתום וייטול חלקו. וכן ממשי"כ בגמרא שם דקטלי דקלי ועבדי גשרי ועברי עליהו (וכנראה שמקבלים על זה מס ממי שעובר על הגשר).

וכ"כ הרמ"א (סימן שסט, סיי"א) שד"ד זה דווקא בדבר שיש בו הנאה למלך או לתקנת בני המדינה, ונמוקו דאלי"כ בטלו כל דיני ישראל.

וכ"פ בשו"ת רב פעלים להגאון רבי יוסף חיים (בעל הבן איש חי) בעניין אשה שקנתה חצר מנכסי מלוג ורוצה למכרה, ובעלה מעכב כי יש לו פירות, והיא טוענת שאין לבעלה זכות מצד ד"ד.

ועוד אישה שבעלה כתב לה קרקע שלו בטאבו על שמה מנכסי מלוג שלה והיא רוצה למכור והוא לא וכנ"ל.

ומשיב הגרי"ח עפ"י ד מרן השו"ע בסימן סח, ס"א שפסק כרמב"ם ששטרי מתנות שנעשים בערכאות הרי הם כחרס, וטעמו (כמ"שהב"י בשם המ"מ) שד"ד זה דווקא כשיש תועלת למלך,⁵ אבל בבין אדם לחברו אינו דין¹, ושכ"כ בשו"ת אבקת רוכל. וכך קימ"ל.

ממילא אומר הגרי"ח מה שיצא מהמלך שעושים קניין בטאבו קניין מוכר ומתנה יש לקיים מדין ד"ד כי יש בזה הנאה למלך (כי הוא מקבל דבר קצוב מכתובת השטרות, וגם כבוד המלכות שיקראו על שמו, כ"כ חת"ס). אבל

⁵ ושכ"ד נמו"י בשם ר"י וכד' הרמב"ן וכ"כ הב"י בשם מהר"י ישראל. (בסימן שסט).

בעניין שתמכור ע"ד עצמה בזה אין הנאה למלך (לא משנה לו ברשות מי הקרקע) לכן בזה לא אומר ד"ד והולכים אחר דין תורה.

ואומר הגרי"ח שכ"כ החת"ס (חו"מ סימן קמ"ו) בעניין אשה שבעלה נתן לה בית וכתבו על שמה ולפני שמתה עשתה צוואה וסילקה אותו מירושתה.

לא שייך בזה ד"ד, כי למלך לא אכפת על שם מי זה, העיקר שקיבל חלקו.

והניף ידו הרב פעלים ג"כ בח"ב סימן טו בענין קרקע שרשומה בטאבו ע"ש ראובן שמת, ושהבנות רוצות ג"כ לזכות בירושה מצד ד"ד.

ועונה ע"כ שאמנם יש כמה פוסקים קדמאי שאומר ד"ד גם כשאין הנאה למלך, בכ"א לא יועיל לומר קי"ל כוותיהו, שהרי קבלנו הוראות מרן וכמ"ש בסימן ס"ח וכנ"ל, ומשי"כ הרמ"א (סימן ס"ח) ובכ"מ שמשפטי המלך וכו' כשרים ואפילו שטרי מתנות מכח ד"ד, אין כן דעת מרן ז"ל וכו' וגם כאן אין הנאה למלך כי לא משנה לו אצל מי הנכסים.

וכ"ד הפחד יצחק (לרבי יצחק למפרנוטי זצ"ל) שאם זה להנאת המלך לכו"ע ד"ד דינא.

הרשב"ץ (בתשו' ח"א סימן קנח) מסביר אחרת בדעת הרמב"ם, ונבאר אי"ה: הרשב"ץ בתחילה רוצה לומר שאומר ד"ד רק בדברים שמגיע למלך הנאת ממון מהם, אבל אם אין למלך הנאה מזה אפילו שהם חוקים חקוקים למלך אינו דין כלל, ושלפ"ד אלו פסק הרמב"ם ששטרות העולים בערכאות שאין בהם עדות של נתינת ממון, כגון שטרי מתנה הם פסולים (כיוון שאין בזה הנאה למלך) ומקורו מהגמרא גיטין: הני"ל, ומשמע לרמב"ם ששני הלשונות חולקים והלכה כלשנא בתרא ("חוף מכגיטי נשים").

אך אומר הרשב"ץ אבל אח"כ מצאתי שהרמב"ם סובר שבכל עניין של הורמונות הדין דין, אפילו בדברים שאין בהם זכות ממון (וכמ"ש בגמרא ב"ב נד, א שנכסי הגויים ה"ה כמדבר, והמלך אמר לא ליקני אלא באגרתא).

אז קשה מדוע הרמב"ם לא פסק שגם שטרי מתנה העולים בערכאות קונה? ועונה שאפ"ל שהרמב"ם לא פסל שטרי מתנה רק במקום שאין הורמונותא דמלכא בערכאות (עיי"ש שדן עוד בדעת הרמב"ם).

יוצא שהתשב"ץ למד ברמב"ם שאפילו בדבר שאין בו הנאה למלך, אם הוא מחוקי המלוכה דינו דין. (דלא כמו שלמד המ"מ הני"ל והגרי"ח בדעת הרמב"ם).

ובדעת השו"ע רואים שהרב פעלים לומד מסימן ס"ח שהו"ס שאומר ד"ד
דווקא בדבר שיש בו הנאה למלך.⁶

4. תקנה לכל בני המדינה

הרמב"ם (פ"ה מהלכות גזילה הי"ג-י"ד) כותב: ... כללו של דבר כל דין שיחוקק
אותו המלך ולא יהיה לאדם אחד בפני"ע אינו גזל וכ'.

וכ"כ הטור וז"ל (שאומר הב"י שהם דברי הרמב"ם הנ"ל) בד"א (שד"ד דינא)
בדבר כללי שגוזר על כל בני מלכותו.

וכ"כ הב"י (בס"ס) בשם מהר"י ישראל.

בדעת הרא"ש נחלקו הדעות, ונסביר אי"ה לקמן:

הרא"ש בפרק ארבעה נדרים (כך מביא הב"י בסימן שסט אות יד, ואומר
הגוה"ע שאצלנו ברא"ש אין דברים אלו ואף זו השמטת הצנזור) מביא את ר"ת
שסובר שדינא דמלכותא דווקא כשהמלך משווה גזירותיו על כל בני מלכותו,
אבל אם הוא משנה למדינה אחת לאו דינא הוא. ור"ת מביא ראיה והרא"ש
דוחה ראיתו.

הטור כותב "וא"א הרא"ש ז"ל כתב כסברא ראשונה".

בהגוה"ע מביא שם שני הסברים: (1) והרא"ש סובר כר"ת שאמנם הרא"ש דחה
ראיית ר"ת אך לדינא הוא מסכים אתו. (2) נראה מהב"י שהוא לומד שהרא"ש
חולק על ר"ת.

הב"י מביא (בסימן שסט, מחודשים ב) בשם המהר"ק שורש קצד ששפיר
נקרא ד"ד אעפ"י שהיהודים פורעים יותר מהערלים, מאחר שכל היהודים
פורעים כך – זה נקרא שמשווה מידותיו.

יוצא לפי המהר"ק שלכל בני המדינה זה לאו דווקא אלא אפילו אם דין זה
הוא לכל יהודי המדינה גם זה נקרא לכל בני מדינתו.⁷

⁶ והביא כמה פוסקים שיצאו בחריפות כנגד מי שעשה ירושה בערכאות שזה ממש כעקירת
מצוות התורה ושכ"כ הרשב"א בתשובה (הביאה ב"י ח"מ סימן כו מחודש ז). פסקה
הרמ"א בסימן שסט, וכ"כ מהר"ם חזן והכנה"ג (חוי"מ סימן רעו), הרב משא מלך וכ"כ
הגחדי"א בספר יוסף אומץ סימן ה ועוד.

⁷ וצריך להגדיר מה בין זה לבין בעלי אומנות מסוימת וכדלקמן.

וכ"פ בשו"ע סימן שסט ס"ז וס"ח וז"ל וכן מלך ששם מס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה וכו' שגזר שכל מי שיעבור על דבר זה ילקחו כל נכסיו לבית המלך וכו' וכיוצ"ב אינו גזל וכו'.

כללו של דבר כל דין שיחקוק אותו המלך לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני"ע אינו גזל וכו'. (העתיק לשון הרמב"ם הנ"ל משמע שסובר כמותו הנ"ל).

הרמ"א אומר שאם חקק לבעל אומנות אחת, כגון שחקק למלוי בריבית איזה דבר י"א (מהרי"ק שרש סו) דלא אמרינן ביה ד"ד דינא הואיל ואינו חקוק לכל.

5. קרקעות ומטלטלטלין

ישנם דעות שדווקא בקרקעות ודומיו אומרים ד"ד דינא ויש חולקים, ואי"ה נבאר שלש שיטות:

הב"י (בסימן שסט) מביא רא"מ⁸ שסובר ד"ד דינא דווקא בדינים התלויים בקרקע כמו מכס, שהמלך אומר לא יעבור אדם בארצו אם לא שיתן מכס (זה כמו הגמרא ב"ב נ"ד: מלכא אמר מאן דיהיב שסקא ליכול ארעא), וגם מס גולגולת שהמלך אומר אם לא יתן המס לא יהיה בארצי. והטעם כיוון שזו ארצו, וגם הדיוט שיש לו קרקע א"א ליהנות מהקרקע שלו אלא לפי תנאיו.

המרדכי (בפי הגוזל בתרא) הביא דברי הרא"מ, ולאחר מכן הביא דברי הראב"יה שאומר שיש חולקים על הרא"מ וסוברים שד"ד דווקא לעניין ארנוניות ומשפטי המלכים (כמ"ש הרשב"ם בפי ח"ה נד, ב) אבל דין שבין אדם לחבירו פשיטא שלא, דא"כ בטלת כל דיני התורה ח"ו.

השטה השלישית: הד"מ (ג) מביא מרדכי (פ"ק דגיטין שכה) שאומר ד"ד דינא גם בעניינים שבין ישראל לחברו וכמ"ש תוס' ותה"ד (שט הו"ד בדרכי משה שנו, ד) לעניין משכון וכנ"ד מהרי"ק (שורש קצא) בשם הרשב" (מובא בד"מ סק"ג).

הסמ"ע מוסיף תנאי נוסף:

עמש"כ השו"ע (סימן שסט ס"י) שמלך שהיו דיניו שכל שלא יתן המס על השדה תהיה השדה לנותן המס וכו' שדין המלך דין הוא. אומר הסמ"ע (סקי"ד) שבימיהן גוף השדה היה שייך למלך והישראל או העכו"ם מחזיקין בהם

⁸ וכ"כ השטמ"ק בנדירים כח בשם רבינו הקדוש (וצל"ע מיהו).

ונותנים כל שנה מס קצוב למלך, אבל אם גוף הקרקע שייך לישראל אז איי להפקיע ממנו בגלל שלא נתן המס.

יוצא שהסמ"ע מסייג דין זה דווקא אם גוף הקרקע לא שייך לישראל, אחרת לא יועיל ד"ד להוציא ממנו הקרקע.

הרמ"א בשו"ע סח הביא את שתי הדעות וז"ל:

י"א ד"ד דינא רק במיסים ומכסים התלויים בקרקע (רא"ש ומרדכי), וי"ח (מרדכי בשם תו"ס ותה"ד) וס"ל דאמרינן בכל דבר ד"ד דינא וכן היא העיקר (כדעה שנייה).

6. ד"ד דינא במשפטי הערכאות

הרא"ש (גיטין פ"ק ריש סימן י) סובר דינא דמלכותא בכל השטרות זה דווקא במלך שמקפיד שלא לעשות שטר אלא בערכאות (אחרת לא אומרים ד"ד בשטר מתנה וכד' שעל ידו השטר נגמר) וכנ"ד רבינו יונה.

לעומתו הריב"ש (סימן תצג) אומר שכל שהערכאות ממונים עפ"י המלך זה נקרא ד"ד, אעפ"י שהוא לא מקפיד שיעשו השטרות דווקא בפניהם (בכל שטר שעשו בפניהם).

נקודה נוספת בענין זה הם דברי הרשב"א: הרשב"א בתשובה (ח"ג סימן קט) אומר שלא אומרים ד"ד אלא בדברים שהם מדיני המלוכה, אבל דינים שדנים בערכאות אין אלו ממשפט המלוכה וכי שאם אי אתה אומר כן בטלתם ח"ו דיני ישראל.

ועוד הביא הד"מ בעת המהרי"ק והמרדכי שכולם שווים בזה.

מבאר הסמ"ע (ס"ק קכא) דברים אלו, שאעפ"י שהמלך גזר לילך אחר הערכאות אין בזה ד"ד להיות חייבים לדון בערכאות ח"ו דעל כזה לא אמרו, רק על מה שמחוקי המלוכה.

לפי"ז מוסיף הסמ"ע גם מש"כ מורם בסעיף ח "ויש חולקים, ר"ל שבכל דבר אומרים ד"ד פירש כוונתו כרשב"א הנ"ל, ומש"כ בכל דבר הכוונה אפילו לא מיסים וארנוניות (אך לא לדון בערכאות).

וכ"כ הרמ"א (סעיף יא) הנושא אישה במקום שדנין בדיני גויים ומתה אשתו, לא יוכל אבי אשתו או שאר יורשיה לומר כל הנושא אישה ע"ד המנהג הוא נושא ונדון הדבר בדיני גויים דאם מתה לא יורשה בעלה וכו', וליכא בזה ד"ד,

דלא אמרינן ד"ד אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיני הגויים דא"כ בטלת כל דיני ישראל ח"ו.

7. להתיר האיסור

תשובת התשב"ץ ח"א סימן קנח :

בדבר שיש בו איסור לא אומר ד"ד דינא. (אפילו לעבור על איסורי דרבנן).

ומה שבגזל אומר ד"ד כי ע"י ד"ד אז חזר איסור גזל כהיתר, כי מצד ד"ד מותר לנהוג כך.

לדוגמא : מלך שמינה דיין יחיד, ושהוא יצטרך לדון שונאו ואוהבו- זה נקרא איסור ולא אומרים בזה ד"ד דינא.

וכ"כ החת"ס בתשובת חח"מ סימן מד :

...ומ"מ כ"ז כשאינו מתנגד למש"כ בתורה בהדיא, אחרת לא שומעים אפילו למלכי אוה"ע (וזה מבואר ברשב"ם), אבל מה שלא מתנגד ד"ד (כגון שקונים קרקע רק בשטר) גם במלכי ישראל מועיל, ולא מבעי מנהגי ונמוסי המדינה [שיכול המלך לקבוע וד"ד] שבין אדם לחבירו (כגון קניין קרקע בשטר) אלא אפילו הטלת מיסים וארנוניות כי בני המדינה מוחלים ע"כ וכו'.

וכ"כ השד"ח בכללים.

הרב מקנה אברהם בפ"ה כתב בשם הרדב"ז (ח"א סימן מ"ח) והתשב"ץ (שם) דדוקא לענין ממון אומר ד"ד דינא ולא לעבור על איסור אפילו איסור דרבנן.

ג. טעמי דינא דמלכותא דינא

א. הר"ן כותב (על הגמרא בנדרים כח,א) בשם התוספות שאומר ד"ד דווקא במלכי אוה"ע מפני שהארץ שלו ויכול לומר אם לא תעשו מצוותי⁹ אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא כי הארץ שייכת לכל ישראל בשותפות. (כלומר כעין הבעלים על קרקע שמשתמשים בקרקע עפ"י הכללים של הבעלים).

⁹ כעין זה כתב הב"י בשם הרא"מ כ"ל (בסימן שסט) דדיניו דין שארצו היא ואינו רשאי שיעמוד בארצו אלא במצוותו, ומלכי ישראל אין ד"ד לפי שא"י הונח לכ"א מישראל וכו'. וכ"כ בשמ"ק בנדרים כח.

ב. רשב"ם (ב"ב נד) כותב... שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והלכך דין גמור הוא וכו'.¹⁰

ג. הריטב"א (בגיטין י, ב) אומר שכשאומרים ד"ד דינא אין המוכר יכול לחזור בו עוד וכשיחזיק בה הלה זכה בה בחזקה או שקונה בשטר מדין סיתומתא (וכ"כ השטמ"ק על הגמרא ב"ב נ"ד). כלומר מה שאמר שמואל שקונים באופן הזה (שטרות העולים וכו') ואומר שהרי"פ הביא שני הלשונות ולא פסק כאחד מהם.

ד. החת"ס בשו"ת חו"מ סימן מד כותב שהטעם כי בני המדינה מוחלים על כך. ויש נ"מ בין הטעמים, כגון האם ד"ד הוא במלכי אוה"ע או אפילו במלכי ישראל. לפי טעם הר"ן דין זה שייך דווקא במלכי אוה"ע שהארץ שלו, אך איי אינה שייכת למלכי ישראל אלא לכל עם ישראל. אבל לפי הטעמים האחרים לכאורה אין הבדל בין מלכי ישראל למלכי אוה"ע. וכן יש לבחון כל אחד מהגדרים הנ"ל לפי כ"א מהטעמים הנזכרים.

ד. תשובות מאחרוני זמנינו:

תשובות מאג"מ להגר"מ פיינשטיין:

חו"מ א סימן פח:

בעניין הברחת מכס וערמה

הנה וודאי צריך תשובה ע"ז וכ' וחפצים שבעין צריך להחזיר וכו' ואם אינם בעין מסופקני אם יש דין תשלומים וראוי להחמיר, וכ"ש באינם בעין באיבד בידים שצריך להחמיר וכו'.

חו"מ ב סימן ל:

בעניין גניבת תשובות לשאלות מבחני סיום שעושה המדינה:

¹⁰ בספר איילת השחר שאל שאם קבלו עליהם מאי הוי ומבאר עפ"י מה שכתב רש"י בגיטין (ט, ב) שד"ד זה מחמת שבני נח מצווים על הדינים. ואולי המשמעות שהתורה ציוותה שיעשו דינים ומשפטים כפי שיגזור שכלם לטובת בני המדינה. ואם כן יש לזה תוקף עפ"י דין תורה. אלא שרשב"ם שואל מילא אם כל המדינה רוצה אבל המלך שהוא יחיד איזה תוקף יש לדבריו? ועל זה אמר שכל בני המדינה מסכימים לדבריו, ולא עוד אלא שגם לבני ישראל הדרים במדינתו מועיל מה שקבע והנהיג המלך.

הנה בדבר שאלתו על מה ששאל ש... מתירים לתלמידים לגנוב את התשובות לשאלות במבחני הסיום שעושה המדינה כדי להונות את המדינה ולקבל את התעודות שגמרו בטוב- הנה דבר זה אסור לא רק מדינא דמלכותא אלא מדין התורה וכו'.

שם סימן כט :

וודאי אנו מוזהרים מהשי"ת שציוונו בתוה"ק להיזהר מליקח יותר מכפי שתנאי הממשלה (מוסדות שצריכים לדווח ומקבלים תקציבים לפי הדיווח) קבעו ליתן, אף שיכולים להשיג יותר מאיזה פקידים שירצו להיטיב להם שלא כהתנאים הקבועים, וכ"ש שאסור לשקר במס' התלמידים וכו'.

שו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן צה :

בענין אבא שנפטר ולא השאיר צוואה שעל פי ד"ד מגיע לבנות חלק שווה בירושה כבנים, ועל פי התוה"ק לא. השאלה 1: האם הבנות מותרות לבקש מאחיהן חלק בירושה ? 2) האם חייבות ליתן פטור על המגיע להם עפ"י ד"ד ?

הנה בוודאי שא"י לבקש (הבנות) חלק בירושה מחמת ד"ד, דל"ש בכה"ג דינא דמלכותא כמ"ש בתשו' ברכת יוסף (חו"מ סימן כב) ובתשו' מהרי"א אסאד (חו"מ סימן קיד), עיי"ש.

ובנוגע אם מחויבות הבנות ליתן כתב פטור וסילוק מהירושה בנימוסיהן- יש בזה נידון בגדולי הפוסקים מהר"י בסאן- סובר שאין הבנות חייבות לכתוב שטר סילוק מהירושה בדינהן וצריך הבן לפייס את אחותו שתיתן לו פיטורים. ומהרי"ט חולק שהבנות חייבות ליתן שטר זה מדין השבת אבידה. וכנ"ד החת"ס שיש בנידון כזה לנדותם עד שיתנו שטר זה.

ולמעשה יש ג' חלוקות :

1) אם בחוק כותבים לכ"א מהיורשים מעניין חלוקת הירושה ומי שאינו משיב הפסיד את חלקו. אז כופין את הבנות לא להשיב לכו"ע.

2) היכן שצריכים לחתום על שטר פטור ויש להם טענה פרטית שיגיע להם הפסד בממון שיש להם מקודם ע"י חתימתן- כנראה שא"א לכופין לחתום, אבל דבר זה צריך לברר לפני בי"ד וכו'.

3) היכן שצריכים לחתום על שטר פטור שאין להם טענה פרטית-יש בזה פלוגתא בין גדולי האחרונים איך להורות הלכה למעשה, ומביא בסוף דבריו ולפי מש"כ מוכח מדברי החת"ס דס"ל לפשטות דיכולין להכריחם ליתן פטור.

שם ח"ה סימן מז אות ז :

שאלו בעניין בחורים אחרי המלחמה שנשאו נשים בלי בדיקה, ואח"כ באו בעליהן וכבר נשים אלו מעוברות – והילדים האלה גדלו והשאלה האם יכולים לישא שפחה כדי לטהר את הילדים שלהם (כיוון שמדינא דמלכותא אסור לקנות עבדים או שפחות).

והביא מערכה לקראת מערכה האם נוהג היום דין עבדים ושפחות דהוי כנגד ד"ד. מהריב"ל מהרשד"ם ועוד סוברים שאומרים בכה"ג ד"ד דינא, למרות שזו גזירא רק ליהודים כמ"ש המהרי"ק בשם המרדכי שגם במקרה כזה זה נקרא תקנה לכל בני המדינה, כיוון שזה לכל יהודי המדינה וממלא אין לעשות תקנה ר"ט להתיר ממזרים כיוון שמד"ד אין דין שפחות.

מאידך יש סוברים (כנה"ג, מג"א ועוד) שבכה"ג לא אומרים ד"ד דינא, וממילא אפשר לקיים את תקנת ר"ט.

המנח"י בתחילה ר"ל שאולי במקרה כזה שזה נקרא כמו במקום עיגון ואולי אפשר לצדד ולהקל (עיי"ש בפרטים איך בדיוק הממזרים יבצעו זאת) אך מסכם שכיוון שלא ראינו שעשו כך כנראה יש לכך טעם חזק.

ולכן למעשה נראה שדעתנו נוטה שלא לעשות תקנה זו.